

# De medewerking van artsen aan postenquêtes

J.C. van der Wouden, L. Hingstman, A.J. Elzinga,  
Rotterdams Universitair Huisartsen Instituut, NIVEL Utrecht

*Schriftelijk enquêteren is een veel bewandelde weg bij het verzamelen van onderzoeksgegevens, ook onder artsen. Naar aanleiding van geluiden over enquêtemoeheid vragen de auteurs zich af, of er inderdaad sprake is van een dalende respons onder artsen. Een inventarisatie van dissertaties uit de periode 1973-1987, waarin verslag wordt gedaan van dergelijke enquêtes, laat zien, dat de respons in de jaren tachtig lager ligt dan bij onderzoek rond 1970.*

*De postenquêtes die door het NIVEL in de periode 1980-1987 zijn uitgevoerd, geven eveneens een licht dalende tendens in respons te zien.*

*Een veldexperiment werd uitgevoerd om na te gaan, of het aankondigen van een postenquête het responspercentage ten goede komt. Dit blijkt niet het geval.*

**Trefwoorden:** postenquêtes, artsen, responspercentage

Het schriftelijk enquêteren per post is één van de belangrijkste vormen van dataverzameling binnen de sociale wetenschappen, wanneer het gaat om gegevens die slechts via de ondervraagden te verkrijgen zijn. De volgende punten zullen zeker bijdragen aan deze populariteit:

- lage kosten per onderzoekseenheid (bij voldoende aantal),
- afwezigheid van interviewer-effecten,
- relatief geringe invloed van sociale wenselijkheid.

Tegenover deze punten staan ook nadelen. Vaak resulteren post-enquêtes in een lagere respons dan telefonische en face-to-face interviews. Ook met betrekking tot de mogelijke lengte en complexiteit van de vragenlijst is het schriftelijk enquêteren in het na-deel ten opzichte van andere varianten.

Algemene aanbevelingen voor het verzamelen van gegevens, zoals bijvoorbeeld gegeven door Dillman (1978) en Nederhof (1984), zijn vaak gebaseerd op surveys bij brede lagen van de bevolking. Het is de vraag of ze in dezelfde mate gelden voor specifieke groepen in de samenleving, zoals bijvoorbeeld artsen.

De genoemde bezwaren van de postenquête zijn wellicht minder van toepassing en voor andere vormen van dataverzameling kunnen specifieke bezwaren gelden. Zo is het opleidingsniveau van artsen relatief hoog, hetgeen complexere vragen mogelijk maakt. In de tweede plaats hebben artsen relatief weinig tijd beschikbaar om onderzoekers persoonlijk te woord te staan en zijn ze vaak moeilijk bereikbaar.

Gezien deze argumenten hoeft het geen verbazing te wekken, dat bij veel onderzoek onder artsen gekozen wordt voor de schriftelijke enquête. We constateren ook verschijnselen die het onderzoeken van deze groep bemoeilijken. Regelmatig wordt er door artsen geklaagd over de toenemende stroom van vragenlijsten die men gevraagd wordt in te vullen. In het Verenigd Koninkrijk is dit onderzocht door Cartwright (1978). Zij analyseerde de responscijfers van een twintigtal door het Institute for Social Studies in Medical Care uitgevoerde surveys onder medische beroepsbeoefenaren. Als meest zorgwekkende bevinding noemt de auteur de gestadig dalende respons bij deze groep. Ook in Nederland zijn dergelijke geluiden te vernemen (vergelijk Beek e.a. 1984, Bremer 1985).

Gegeven de - veelal door financiële nood - gedwongen keuze voor de postenquête, zijn er dan mogelijkheden om de kans op medewerking van de artsen te vergroten? Een variant die in de literatuur genoemd wordt is de vooraankondiging. Linsky (1975) en Kanuk en Berenson (1975) noemen in hun overzicht-artikelen in totaal 14 studies waarin het effect hiervan is nagegaan. De winst van een vooraankondiging varieert van 0 tot 48% respons. Heberlein en Baumgartner (1978) vinden in hun overzicht van 98 onderzoeken, dat, wanneer gecontroleerd wordt voor het aantal contacten met de respondent, het effect van de vooraankondiging verdwijnt.

Voor Nederland is ons weinig onderzoek naar vooraankondigingen bekend. Bij de door Nederhof (1981) genoemde enquête werd gebruik gemaakt van een bestaand onderzoekspanel. De

Leeuw en Hox (1987) ondervroegen ouders over het onderwijs van hun kinderen. In hun studie werden drie factoren gevarieerd: een vooraankondiging, een telefonische reminder en een extra vragenlijst voor het oudste kind. De voorafgaande brief draagt niet significant bij aan de uiteindelijke respons.

In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan de volgende vragen:

1 Is er sprake van een afnemende respons bij postenquêtes onder artsen?

2 Heeft het zin om een enquête aan te kondigen bij deze onderzoekspopulatie?

De eerste vraag zullen we langs twee wegen beantwoorden. Allereerst geven we een beeld van de onderzoeken waarover in dissertaties is gerapporteerd en ten tweede geven we een overzicht van de onderzoeken onder huisartsen, die in de afgelopen acht jaar door het Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Eerstelijnsgezondheidszorg (NIVEL, voorheen Nederlands Huisartsen Instituut) zijn verricht. Voor de beantwoording van de tweede vraag is een veldexperiment uitgevoerd door het Rotterdams Universitair Huisartsen Instituut.

## POSTENQUÊTES ONDER ARTSEN IN NEDERLAND NA 1970

### Dissertaties

Voor een inventarisatie van postenquêtes onder artsen hebben we ons gericht tot onderzoek, waarover na 1970 gepubliceerd is in dissertaties. Deze laatste keuze is ingegeven door de overweging, dat van proefschriften verwacht mag worden, dat de methode van gegevensverzameling goed is beschreven, al was het maar om aan eisen van objectiviteit en repliceerbaarheid te voldoen (De Groot 1961, blz. 177).

Met behulp van de studies van Touw-Otten (1984), Bremer (1981) en de collecties van de Medische Bibliotheek van de Erasmus Universiteit en het NIVEL zijn negen dissertaties gevonden waarin schriftelijke enquêtes onder artsen worden beschreven en de daaruit verkregen gegevens een substantieel deel van het onderzoek vormen. De auteurs zijn: De Melker (1973), Genders-Bazelmans (1982), Boots (1983), Hermann (1984), Van Zutphen (1984), Van Staveren (1984), Lens (1984), Haagedoorn (1985) en Sietsma (1987). Twee dissertaties (Boots (1983) en Van Zutphen (1984)) beschrijven hetzelfde survey, drie andere (De Melker (1973), Van Staveren (1984) en Lens (1984)) beschrijven er elk meer dan één. In totaal gaat het om twaalf surveys, waarvan zeven onder huisartsen, drie onder medisch specialisten, één onder tandartsen en één onder vrouwelijke artsen.

In tabel 1 geven we een overzicht van de twaalf surveys. Eén van de weinige conclusies die op basis van de tabel te trekken valt is dat responspercentages forse verschillen vertonen (van 47% tot 81%). De in de dissertatie van De Melker gerapporteerde enquêtes genoten aanzienlijk meer medewerking dan de andere. Met enige terughoudendheid menen we dat de door Cartwright gerapporteerde dalende tendens ook in ons land valt waar

**Tabel 1** Postenquêtes onder artsen beschreven in dissertaties in de periode 1970-1987

Auteur	Jaar data-verzameling	Ondervraagde groep	Onderwerp	N	Respons (%)
De Melker	1971	huisartsen	Rol huisarts in het ziekenhuis	428	76
		huisartsen		222	81
		specialisten		83	75
Genders-Bazelmans	1979	chirurgen	Emotionele aspecten van borstkanker	619	59
Boots/van Zutphen	1979	huisartsen	Taken en werkwijze	900	68
Hermann	1979	vrouwelijke artsen	Opleiding en beroepswerkzaamheden	4795	76
Van Staveren	1981	huisartsen	Taakopvatting en werkwijze	152	47
	1982	huisartsen		172	52
Lens	1982	huisartsen	Ziekte- en gezondheidsgedrag	706	61
		tandartsen		504	60
Haagedoorn	1983	klinisch specialisten in medische faculteiten	Plaats oncologie in medisch onderwijs	365	48
Sietsma	1985	huisartsen	Telefoon in huisartspraktijk	300	58

te nemen: de onderzoeken van De Melker dateren van 1971, de overige enquêtes zijn van veel recenter datum (1979-1985). Alleen het onderzoek van Hermann scoort daarvan boven de 70%. Of deze lagere respons het gevolg is van een toegenomen aantal enquêtes kunnen we aan de hand van deze cijfers niet beantwoorden.

#### Responsgegevens van het NIVEL

Analoog aan de opzet van Cartwright hebben we een analyse gemaakt van de responsgegevens van postenquêtes die in de periode 1980-1987 door het NIVEL onder huisartsen zijn gehouden (zie tabel 2). Hieruit blijkt in de eerste plaats, dat er een tendens te bespeuren valt dat de responscijfers in de loop der tijd (vanaf 1985) iets dalen.

**Tabel 2** Responsgegevens van postenquêtes onder huisartsen uitgevoerd door het NIVEL in de periode 1980-1987

Jaar	Onderwerp	Verstuurde enquêtes (N)	Respons %
1980	Huisarts en verwijzen	799	76
1981	25 jaar vestigingen	1321	62
1982	Interdoktervariantie	419	58
1982	NHG-lidmaatschap	407	74
1983	Dienstenaanbod huisartsen	500	73
1983	Samenwerken en verwijzen	749	65
1984	Vrouwelijke huisartsen	474	74
1985	Patiëntenrechten	571	66
1986	Huisartsen en fysiotherapeuten	355	58
1986	Huisarts en AGZ	1048	46
1986	Huisarts en preventie	900	58
1986	Huisarts en CB	339	54
1986	Afstemming werkgebieden	95	42
1987	Huisarts en alternatieve geneeswijze	600	61

In het begin van de jaren tachtig schommelt de respons rond de 70%, momenteel ligt de respons iets boven 60%. Deze daling verloopt overigens niet monotoon.

Overigens moet worden geconstateerd, dat het aantal enquêtes onder huisartsen de afgelopen jaren waarschijnlijk is toegenomen. Dit kunnen we onder andere afleiden uit gegevens van het registratiesysteem van gevestigde huisartsen, dat sinds 1974 door het NIVEL wordt bijgehouden. Uit dit registratiesysteem worden regelmatig namen en adressen van huisartsen verstrekt voor het verrichten van wetenschappelijk onderzoek. Tussen 1980 en 1987 is het aantal aanvragen hiervoor bijna verdubbeld.

#### HET EFFECT VAN EEN VOORAANKONDIGING

In het kader van een onderzoek naar de samenwerking tussen huisarts en specialist ten aanzien van mensen die lijden aan kan-

ker, werd door het Rotterdams Huisartsen Instituut in de periode oktober 1985 - januari 1986 een postenquête gehouden in de regio Rotterdam/Gouda. Alle in dit gebied werkzame huisartsen (472) en bij kankerpatiënten betrokken specialisten (230) werden benaderd. De omvang van de vragenlijst (op A5-formaat) was 12 pagina's (120 items) voor de huisartsen en 11 pagina's (90 items) voor de specialisten. Twee weken na de enquête ontvingen de respondenten die hun vragenlijst nog niet hadden geretourneerd een eerste reminder in de vorm van een briefkaartje, twee weken later ontving de resterende groep een nieuwe vragenlijst. De uiteindelijke respons bedroeg 69%, 73% voor de huisartsen en 61% voor de specialisten. Over dit onderzoek werd inhoudelijk gerapporteerd door Van der Wouden (1986).

Bij deze postenquête is nagegaan wat het effect is van het schriftelijk aankondigen van de komst van de enquête. We gingen als volgt te werk: de op alfabetische volgorde genummerde lijsten van huisartsen en specialisten werden elk verdeeld in een even en een oneven deel. Het opgooien van een munt bepaalde welk deel een vooraankondiging zou ontvangen. Een week voor de enquête ontving deze groep een brief waarin de vragenlijst werd aangekondigd, het doel van de enquête werd uiteengezet en de mogelijkheid werd geboden om informatie in te winnen. Een week later ontvingen alle groepen een gelijk pakket, bestaande uit een brief, een vragenlijst en een antwoorderveloppe die niet gefrankeerd behoeft te worden.

Tabel 3 geeft de resultaten weer van dit experiment. De verschillen tussen wel en niet 'gewaarschuwde' respondenten zijn tegengesteld aan hetgeen men zou verwachten en bovendien niet significant.

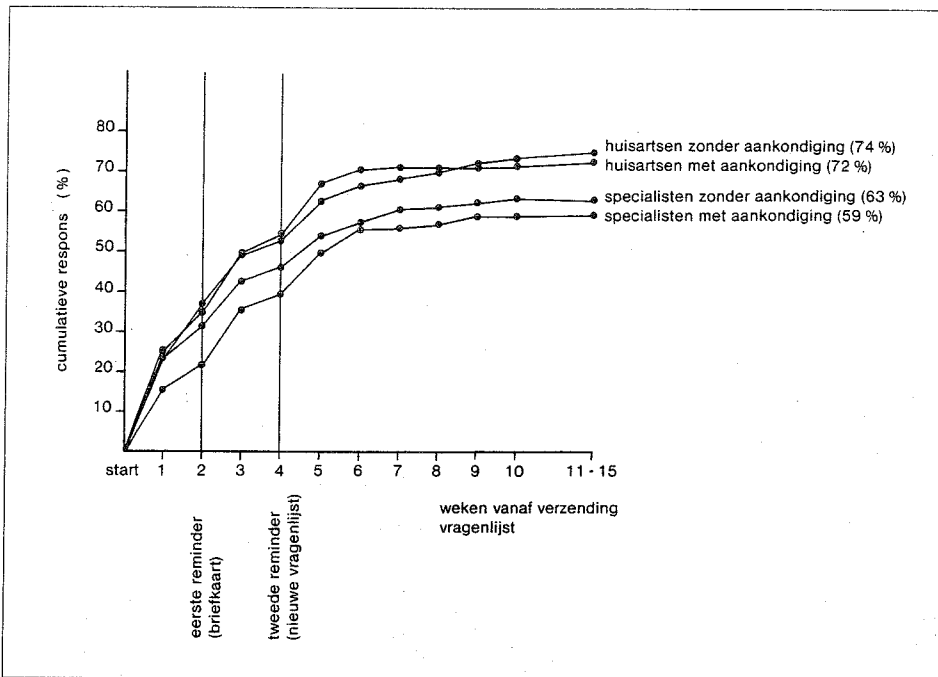
**Tabel 3** Vooraankondiging en responspercentage

	Huisartsen		Specialisten		Totaal	
	N	Respons (%)	N	Respons (%)	N	Respons (%)
Aangekondigd	235	72	107	59	342	68
Niet aangekondigd	235	74	108	63	343	71
Totaal	470	73	215	61	685	69

Een verfijning is aan te brengen door de respons van week tot week te bestuderen (zie figuur). Uit de figuur valt af te lezen, dat de groepen met en zonder aankondiging elkaar ook tussentijds nauwelijks ontlopen. De verzending van de tweede reminders wordt in alle groepen gevolgd door een opleving van de respons.

#### DISCUSSIE

In dit artikel beperkten we ons hoofdzakelijk tot responspercentages. We beseffen daarmee slechts een deel van de vragen rond de medewerking aan postenquêtes aangesneden te hebben. Vragen met betrekking tot de responsnelheid en kwaliteit van de gegeven antwoorden (vergelijk Nederhof 1985) zijn grotendeels



**Figuur** Respons van week tot week

buiten beschouwing gebleven.

Opvallend zijn de grote verschillen in respons tussen de onderzoeken. Het wel of niet meedoen aan een postenquête zal deels afhankelijk zijn van het onderwerp en het door de respondent gepercipieerde nut van het onderzoek. In dit verband wijzen we op de hoge respons van de twee enquêtes onder vrouwelijke artsen (de dissertatie van Hermann en de NIVEL-studie uit 1984).

Het feit dat we ons beperkt hebben tot de NIVEL-onderzoeken en de gevonden dissertaties, waarbij de gevolgde zoekprocedure geen volledigheid garandeert, impliceert dat we voorzichtig moeten zijn met gevolgtrekkingen. De gepresenteerde gegevens geven alleen indirecte aanwijzingen voor een toegenomen enquêtedruk. Ze geven geen inzicht in de feitelijke relatie tussen enquêtedruk en respons. Om deze te onderzoeken, zou nagegaan dienen te worden of de feitelijke medewerking aan een enquête een relatie vertoont met het aantal malen dat men eerder een vragenlijst invulde. We betwijfelen of hierover valide informatie te verzamelen is, omdat het aantal malen dat men eerder geënquêteerd is, mede van invloed zal zijn op de bereidheid om aan een enquête mee te werken die deze vraag ten onderwerp heeft.

Naar een verklaring voor het onverwachte uitblijven van een effect van de aankondiging in ons onderzoek kunnen we slechts gissen. Gegeven het feit dat de aankondiging niet zonder kosten is, zal duidelijk zijn, dat we op basis van onze bevindingen het gebruik ervan afraden.

#### ABSTRACT

The mail survey is a popular way of collecting data among health care professionals. Recent reports about 'questionnaire fatigue' among doctors raise the question whether survey responses have declined in the past years. A study of nine theses shows, that responses in the early 1980's are lower than those in a study in 1971.

In addition, the authors present a list of the mail surveys among general practitioners, carried out by the Dutch Institute for Research in Primary Health Care during the period 1980-1987. A moderate decline was found.

A field experiment was carried out to assess the effects of advance notifications prior in a mail survey. The effect was not significant, and opposite the expected direction.

#### LITERATUUR

Beek, M., J. van Eijk & G. Rutten, Huisartsen en specialisten over hun onderlinge taakafbakening. *Medisch Contact* 39 (1984) 1247-1251

- Boots, J.M.J., Het werk van de huisarts. Proefschrift, Rijksuniversiteit Limburg 1983
- Bremer, G.J., Studies uit de huisartspraktijk. Proefschriften van huisartsen 1900-1979. *Huisarts en Wetenschap* 24 (1981) 336-340
- Bremer, G.J., Wetenschappelijk onderzoek in de huisartspraktijk. *Informatieblad Vakgroep Huisartsgeneeskunde. RU Groningen*, juni 1985, pp. 1-3
- Cartwright, A., Professionals as responders: variations in and effects of response rate to questionnaires, 1961-1975. *Brit. Med. J.* 2 (1978) 1419-1421
- Dillman, D.A., Mail and telephone surveys. The total design method. Wiley, New York 1978
- Genders-Bazelmans, J.M.F.Th., Chirurgen en hun patiënten met borstkanker. Een psychologische verkenning. Proefschrift, Rijksuniversiteit Leiden 1982
- Groot, A.D. de, Methodologie. Grondslagen van onderzoek en denken in de

gedragwetenschappen. Mouton, Den Haag 1961

Haagedoorn, E.L., Aspects of cancer education for professionals. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen 1985

Heberlein, T.A. & R.M. Baumgartner, Factors affecting response rates to mailed questionnaires: a quantitative analysis of the published literature. *Amer. Sociol. Rev.* 43 (1978) 447-462

Hermann, C., Vrouwelijke artsen in Nederland. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen 1984

Kanuk, L. & C. Berenson, Mail surveys and response rates: a literature review. *J. Market. Res.* 12 (1975) 440-453

Lens, P., Zieke dokters. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen 1984

Leeuw, E.D. de & J.J. Hox, The effect of an advance letter, a reminder by telephone and the enclosure of a second questionnaire on the response to mail surveys. *Kwantitatieve Methoden* 25 (1987) 127-139

Linsky, A.S., Stimulating responses to mailed questionnaires: a review. *Public Opinion Quarterly* 39 (1975) 82-101

Melker, R.A. de, Ziekenhuispatiënt, huisarts, huisgezin. Proefschrift, Katholieke Universiteit Nijmegen 1973

Nederhof, A.J., Some sources of artifact in social science research; nonresponse, volunteering, and research experience. Proefschrift, Rijksuniversiteit Leiden 1981

Nederhof, A.J., Beter onderzoek: bestrijding van foutbronnen in sociaal-wetenschappelijk onderzoek. VUGA, Den Haag 1984

Nederhof, A.J., Methods of coping with social desirability bias: a review. *European J. Soc. Psych.* 15 (1985) 263-280

Sietsma, E., De telefoon in de huisartspraktijk. Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen 1987

Staveren, G. van, Taakopvatting en werkwijze bij huisartsen. Proefschrift, Vrije Universiteit Amsterdam 1984

Touw-Otten, F., Wetenschapsbeoefening en huisartsgeneeskunde. Proefschrift, Rijksuniversiteit Utrecht 1981

Wouden, J.C. van der, De opinie van huisartsen en specialisten over hun samenwerking bij kankerpatiënten in de regio Rotterdam/Gouda. Erasmus Universiteit Rotterdam, afd. Huisartsgeneeskunde, 86/04, 1986

Zutphen, W.M. van, De taken van de huisarts. Proefschrift, Rijksuniversiteit Limburg 1984

#### CORRESPONDENTIEADRES

J.C. van der Wouden, Rotterdams Universitair Huisartsen Instituut, Mathenesserlaan 264a, 3021 HR Rotterdam, tel. 010-4087611

Ontvangen 30 oktober 1986, geaccepteerd 5 september 1988